

**MOŻLIWOŚĆ SAMODZIELNEGO
USTALENIA PRZEZ SĄD CYWILNY,
ŻE CZYN NIEDOZWOLONY
JEST PRZESTĘPSTWEM –
UWAGI NA TLE ORZECZNICTWA
EUROPEJSKIEGO TRYBUNAŁU
PRAW CZŁOWIEKA
DOTYCZĄCEGO DOMNIEMANIA NIEWINNOŚCI**

ANNA GROCHOWSKA - WASILEWSKA *

DOI: 10.26399/iusnovum.v16.3.2022.26/a.grochowska-wasilewska

WPROWADZENIE

Na gruncie art. 11 zd. 1 k.p.c.¹ nie budzi wątpliwości, że sąd cywilny jest związany ustaleniami wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego w zakresie popełnienia przestępstwa. Przyjęte rozwiązanie ma zapobiegać różnicom między ustaleniami dokonanymi przez sąd karny i cywilny. Sytuacja się komplikuje, gdy z jakiegoś powodu sąd karny nie wydał wyroku skazującego. Zgodnie z ugruntowanym stanowiskiem Sądu Najwyższego w przypadku, gdy nie było prowadzone postępowanie karne lub brak jest prawomocnego wyroku skazującego, sąd cywilny jest uprawniony do samodzielnej oceny tego, czy w świetle przepisów prawa karnego ustalony przez sąd cywilny czyn niedozwolony jest przestępstwem, jeżeli jest to niezbędne dla rozstrzygnięcia sprawy cywilnej².

* dr, Zakład Postępowania Karnego, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, e-mail: a.grochowska@uw.edu.pl, ORCID: 0000-0001-8027-8974

¹ Zgodnie z art. 11 zd. 1 k.p.c. ustalenia wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym.

² Zob. np. uchwała SN (7) z 29.10.2013 r., III CZP 50/13, OSNC 2014, nr 4, poz. 35; uchwała SN (7) z 25.05.2018 r., III CZP 108/17, OSNC 2018, nr 12, poz. 111; wyrok SN z 9.04.2015 r., V CSK 441/14, OSNC 2016, nr 3, poz. 38; wyrok SN z 5.02.2021 r., V CSKP 25/21, LEX nr 3181379; postanowienie SN z 31.8.2017 r., V CSK 591/16, LEX nr 2390766. Jednocześnie piśmiennictwo

W związku z tym, że ustawodawca zmodyfikował reguły przedawnienia roszczeń z czynów niedozwolonych, w przypadku których szkoda wynika ze zbrodni lub występku, z korzyścią dla osób poszkodowanych, kwestia tego, czy dany czyn wypełnił znamiona przestępstwa, ma kluczowe znaczenie przede wszystkim przy ustalaniu terminu przedawnienia dochodzonego roszczenia. Jeżeli szkoda wynika ze zbrodni lub występku, to w świetle art. 442¹ § 2 k.c. roszczenie o naprawienie szkody przedawnia się wówczas w terminie dwudziestu lat od dnia popełnienia przestępstwa, bez względu na to, kiedy poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie zobowiązanej do jej naprawienia³. Opowiadając się za możliwością zastosowania art. 442¹ § 2 k.c. również w sytuacji braku wyroku skazującego, Sąd Najwyższy niejednokrotnie kierował się interesem osób poszkodowanych⁴. Niezależnie od oceny trafności powyższego stanowiska, jego analiza uwidacznia poważne wątpliwości związane z możliwością samodzielnego stwierdzenia popełnienia przestępstwa przez sąd cywilny na potrzeby ustalenia odpowiedzialności cywilnej, wynikające z obowiązywania zasady domniemania niewinności.

Celem niniejszego opracowania jest, po pierwsze, przedstawienie standardu dotyczącego zakresu obowiązywania domniemania niewinności w postępowaniu cywilnym, wykreowanego przez Europejski Trybunał Praw Człowieka na gruncie art. 6 ust. 2 EKPC, zgodnie z którym każdego oskarżonego o popełnienie czynu zagrożonego karą uważa się za niewinnego do czasu udowodnienia mu winy zgodnie z ustawą. Następnie jest nim ocena zgodności przyjętego przez Sąd Najwyższy poglądu dotyczącego możliwości zastosowania art. 442¹ § 2 k.c. również w sytuacji braku prawomocnego wyroku sądu karnego, stwierdzającego winę konkretnej osoby, przez pryzmat standardu konwencyjnego. Podjęta problematyka nie doczekała się dotąd kompleksowego omówienia doktrynalnego⁵.

1. ZAKRES PRZEDMIOTOWY ART. 6 UST. 2 EKPC

Zasada domniemania niewinności jest niewątpliwie jedną z podstawowych zasad procesowych, która stanowi kluczowy element standardu rzetelnego procesu w sprawach karnych⁶. W tym kontekście, postrzegana przez ETPC jako gwarancja

właściwie ograniczyło się do powołania i aprobaty orzecznictwa Sądu Najwyższego, bez głębszego uzasadnienia zajetego stanowiska – tak M. Warciński, *Przedawnienie roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej przez nieznanego sprawcę wypadku komunikacyjnego wobec Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego*, „Przebieg Sądowy” 2015, nr 10, s. 9.

³ Zgodnie z ogólnymi regułami roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym ulega przedawnieniu z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się albo przy zachowaniu należytej staranności mógł się dowiedzieć o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. Jednakże termin ten nie może być dłuższy niż dziesięć lat od dnia, w którym nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę (art. 442¹ § 1 k.c.).

⁴ Zob. np. uchwała SN (7) z 29.10.2013 r., III CZP 50/13, OSNC 2014, nr 4, poz. 35.; uchwała SN (7) z 25.05.2018 r., III CZP 108/17, OSNC 2018, nr 12, poz. 111.

⁵ W ograniczonym zakresie do przedmiotowej tematyki odniósł się A. Lach w: *Glosa do wyroku ETPC w sprawie Diacenco przeciwko Rumunii z 7 lutego 2012 roku, skarga nr 1245/04*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2014, t. 14.

⁶ Por. P. Kruszyński, *Zasada domniemania niewinności w świetle najnowszego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2003, nr 2, s. 120–121.

proceduralna, nakłada na organy procesowe wiele obowiązków, w tym: traktowania oskarżonego jak osoby niewinnej aż do chwili udowodnienia winy zgodnie z ustawą⁷, rozstrzygnięcia wątpliwości na korzyść oskarżonego⁸ oraz poinformowania oskarżonego o zarzutach przeciwko niemu, by mógł on w odpowiedni sposób przygotować i przedstawić argumenty na swą obronę⁹. Trybunał łączy ponadto zasadę domniemania niewinności z prawem do nieobciążania się¹⁰ oraz rozkładem ciężaru dowodu w sprawach karnych, który spoczywa na oskarżycielu¹¹.

W swoim orzecznictwie Trybunał wskazał na istnienie dwóch aspektów ochrony zagwarantowanej instytucją domniemania niewinności: aspekt proceduralny – odnoszący się do prowadzenia postępowania karnego, oraz drugi aspekt – mający na celu zapewnienie poszanowania niewinności skarżącego po wydaniu rozstrzygnięcia innego niż wyrok skazujący¹².

Odnosząc się do pierwszego aspektu, Trybunał, dążąc do szerokiego stosowania gwarancji wynikających z art. 6 EKPC, w tym zasady domniemania niewinności, przyjął szerokie rozumienie sprawy karnej, rozciągając je w konkretnych przypadkach, między innymi, na postępowanie dyscyplinarne czy niektóre postępowania administracyjne¹³. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem ETPC dla celów art. 6 EKPC istnieją trzy kryteria (tzw. kryteria Engela), które należy wziąć pod uwagę przy rozstrzygnięciu, czy dana osoba została „oskarżona o popełnienie przestępstwa”, w postaci: klasyfikacji postępowania w prawie krajowym, zasadniczego charakteru tego postępowania oraz rodzaju i surowości kary, której poniesienie groziło skarżącemu¹⁴.

W kontekście drugiego aspektu zasady domniemania niewinności, Trybunał opowiedział się za zastosowaniem art. 6 ust. 2 EKPC również w toku późniejszego postępowania, gdy istnieje związek tego postępowania z postępowaniem karnym, które zakończyło się wydaniem wyroku uniewinniającego lub umorzeniem. Jak wskazał w wyroku *Allen przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, celem zasady domniemania niewinności w tym aspekcie jest „ochrona osób, które zostały uniewinnione od zarzutu popełnienia przestępstwa lub wobec których postępowanie karne zostało umorzone, przed traktowaniem ich przez władze publiczne tak, jakby w rzeczywi-

⁷ Zob. np. wyrok ETPC z 19 września 2006 r. w sprawie *Matijašević przeciwko Serbii*, skarga nr 23037/04, § 48–49; wyrok ETPC z 27 lutego 2007 r. w sprawie *Nešták przeciwko Słowacji*, skarga nr 65559/01, § 88–89.

⁸ Zob. np. wyrok ETPC z 20 marca 2001 r. w sprawie *Telfner przeciwko Austrii*, skarga nr 33501/96, § 15.

⁹ Zob. np. wyrok ETPC z 6 grudnia 1988 r. w sprawie *Barbera, Messegué i Jabardo przeciwko Hiszpanii*, skargi nr 10588/83, 10589/83 i 10590/83, § 77–78.

¹⁰ W. Jasiński, *Prawo do nieobciążania się w procesie karnym w świetle standardów strasburskich*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 7–8, s. 11, i orzecznictwo tam przytoczone.

¹¹ Zob. np. wyrok ETPC z 6 grudnia 1988 r. w sprawie *Barbera, Messegué i Jabardo przeciwko Hiszpanii*, skarga nr 10588/83, 10589/83 i 10590/83, § 77.

¹² Zob. np. wyrok ETPC z 23 stycznia 2018 r. w sprawie *Güç przeciwko Turcji*, skarga nr 15374/11, § 32.

¹³ Na temat zakresu art. 6 EKPC w sprawach karnych por. np. K. Reid, *A Practitioner’s Guide to the European Convention on Human Rights*, Londyn 2012, s. 90–96; D. Vitkauskas, G. Dikov, *Protecting the Right to a Fair Trial Under the European Convention on Human Rights*, Strasbourg 2017, s. 22–26.

¹⁴ Wyrok ETPC z 8 czerwca 1976 r. w sprawie *Engel i inni przeciwko Holandii*, skarga nr 5100/71, § 82.

stości były winne zarzucanego im przestępstwa”. Zdaniem ETPC: „Bez ochrony zapewniającej poszanowanie wyroku uniewinniającego lub decyzji o umorzeniu postępowania w każdym innym postępowaniu, gwarancje rzetelnego procesu zawarte w art. 6 § 2 mogłyby stać się teoretyczne i iluzoryczne”¹⁵.

W praktyce w sprawach, w których skarżący podnoszą naruszenie art. 6 ust. 2 EKPC, Trybunał rozważa, czy postępowanie, w toku którego miało dojść do naruszenia domniemania niewinności dało początek „oskarżeniu karnemu” w autonomicznym rozumieniu konwencyjnym, a w przypadku, gdyby tak nie było, czy mimo to miało ono związek z zakończonym procesem karnym w taki sposób, że wchodziło w zakres art. 6 ust. 2 EKPC¹⁶. Trybunał wielokrotnie podkreślał, że czyn niedozwolony, który może wypełniać znamiona przestępstwa, nie może, niezależnie od jego wagi, stanowić wystarczającej podstawy do uznania osoby rzekomo odpowiedzialnej za ten czyn, w ramach sprawy o odszkodowanie z tytułu czynu niedozwolonego, za „oskarżoną o popełnienie przestępstwa”. Również fakt, że dowody z procesu karnego zostały wykorzystane do określenia cywilnoprawnych konsekwencji tego czynu, nie może uzasadniać takiej kwalifikacji¹⁷. Postępowania cywilne dotyczące odpowiedzialności deliktowej osoby uprzednio oskarżonej w postępowaniu karnym nie mają więc statusu postępowań, w których zgłoszone roszczenie dało początek „oskarżeniu karnemu” w autonomicznym rozumieniu konwencyjnym. Takiego charakteru nie mają również postępowania, w których sąd rozstrzyga o odpowiedzialności w sprawach dotyczących takich kwestii, jak: odszkodowanie za niesłuszne tymczasowe aresztowanie¹⁸, regres ubezpieczeniowy¹⁹ czy zwrot kosztów postępowania karnego²⁰. Jednakże niezależnie od braku statusu sprawy karnej, w przypadku spełnienia konkretnych warunków postępowania te mogą mieć związek z postępowaniem karnym, w sposób uzasadniający rozszerzenie na te postępowania zakresu zastosowania art. 6 ust. 2 EKPC. Związek taki może, zdaniem Trybunału, występować na przykład wtedy, gdy późniejsze postępowanie wymaga analizy wyroku karnego, oceny dowodów znajdujących się w aktach sprawy karnej, oceny udziału skarżącego w niektórych lub wszystkich zdarzeniach prowadzących do postawienia zarzutów karnych, czy też wypowiedzenia się na temat przesłanek jego ewentualnej winy²¹.

¹⁵ Wyrok Wielkiej Izby ETPC z 12 lipca 2013 r. w sprawie *Allen Przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 25424/09, § 94–95. Podobnie: wyrok ETPC z 10 grudnia 2020 r. w sprawie *Ilias Papageorgiou przeciwko Grecji*, skarga nr 44101/13, § 45.

¹⁶ Por. np. wyroki ETPC z 11 lutego 2003 r. w sprawie *Ringvold przeciwko Norwegii*, skarga nr 34964/97, § 36, oraz w sprawie *Y. przeciwko Norwegii*, skarga nr 56568/00, § 39. Podobnie: wyrok ETPC z 7 lutego 2012 r. w sprawie *Diacenco przeciwko Rumunii*, skarga nr 124/04, § 58.

¹⁷ Zob. np. wyroki ETPC z 11 lutego 2003 r. w sprawie *Ringvold przeciwko Norwegii*, skarga nr 34964/97, § 38, oraz w sprawie *Y. przeciwko Norwegii*, skarga nr 56568/00, § 41. Podobnie: wyrok ETPC z 7 lutego 2012 r. w sprawie *Diacenco przeciwko Rumunii*, skarga nr 124/04, § 55.

¹⁸ Zob. np. wyrok ETPC z 25 sierpnia 1993 r. w sprawie *Sekanina przeciwko Austrii*, skarga nr 13126/87, § 30.

¹⁹ Zob. np. wyrok ETPC z 10 grudnia 2020 r. w sprawie *Ilias Papageorgiou przeciwko Grecji*, skarga nr 44101/13, § 40.

²⁰ Zob. np. wyrok ETPC z 25 sierpnia 1987 r. w sprawie *Lutz przeciwko Niemcom*, skarga nr 9912/82, § 59–60.

²¹ Wyrok Wielkiej Izby ETPC z 12 lipca 2013 r. w sprawie *Allen Przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 25424/09, § 104.

Jednocześnie należy zauważyć, że wbrew literalnemu brzmieniu art. 6 ust. 2 EKPC działanie domniemania niewinności nie rozpoczyna się z chwilą „oskarżenia o popełnienie czynu zagrożonego karą”. W przeciwnym przypadku należałoby dojść do wniosku, że *a contrario* wolno domniemywać winę tego, kto nie został oskarżony o czyn, o jakim mowa w art. 6 ust. 2 EKPC²². W konsekwencji należy przyjąć, że gwarancje wynikające z art. 6 ust. 2 EKPC należy również rozszerzyć na te postępowania cywilne, które toczą się w przypadku braku wszczęcia postępowania karnego. Odmienny pogląd prowadziłby do nieuzasadnionego zróżnicowania sytuacji osób przeciwko, którym wszczęto postępowanie karne zakończone umorzeniem postępowania bądź wydaniem wyroku uniewinniającego oraz osób, przeciwko którym postępowania karnego nie wszczęto.

2. MOŻLIWOŚĆ DOCHODZENIA ROSZCZEŃ ODSZKODOWAWCZYCH W PRZYPADKU BRAKU WYROKU SKAZUJĄCEGO

Przed przystąpieniem do omówienia okoliczności, które mogą mieć decydujący wpływ na rozszerzenie zakresu stosowania art. 6 ust. 2 EKPC, należy zauważyć, że w ocenie Trybunału, pomimo tego że uwolnienie od odpowiedzialności karnej, niezależnie, czy postępowanie karne zakończyło się umorzeniem, czy uniewinnieniem, powinno być respektowane w postępowaniu cywilnym, nie powinno jednak wykluczać ustalenia odpowiedzialności deliktowej wynikającej z tych samych faktów, ustalonych na podstawie mniej rygorystycznego ciężaru dowodu. W tym kontekście kluczowe znaczenie mają tezy wyrażone przez ETPC w wyrokach w sprawach *Ringvold przeciwko Norwegii* i *Y. przeciwko Norwegii*. W orzeczeniach tych Trybunał zauważył, że chociaż przesłanki odpowiedzialności cywilnej mogą pod pewnymi względami pokrywać się, w zależności od okoliczności, z przesłankami odpowiedzialności karnej, to jednak roszczenie cywilne należy określać na podstawie zasad właściwych dla cywilnego prawa o czynach niedozwolonych. W tym kontekście wynik postępowania karnego nie ma decydującego znaczenia dla sprawy odszkodowawczej. Poszkodowany ma prawo domagać się odszkodowania niezależnie od tego, czy względem pozwanego został wydany wyrok skazujący. Kwestia odpowiedzialności odszkodowawczej jest bowiem przedmiotem odrębnej oceny prawnej, opartej na kryteriach i standardach dowodowych, które pod kilkoma istotnymi względami różnią się od tych, które mają zastosowanie do odpowiedzialności karnej²³.

Z tych przyczyn sam fakt zasądzenia, na podstawie przepisów prawa cywilnego, od pozwanego, w sytuacji, w której prowadzone przeciwko niemu uprzednio postępowanie karne zostało zakończone wyrokiem uniewinniającym bądź rozstrzy-

²² P. Hofmański, A. Wróbel, *Komentarz do art. 6 EKPC*, w: L. Garlicki (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Tom I. Komentarz do artykułów 1–18*, Warszawa 2010, s. 387.

²³ Wyroki ETPC z 11 lutego 2003 r. w sprawie *Ringvold przeciwko Norwegii*, skarga nr 34964/97, § 38, oraz w sprawie *Y. przeciwko Norwegii*, skarga nr 56568/00, § 41–42. Podobnie: wyrok ETPC z 7 lutego 2012 r. w sprawie *Diacenco przeciwko Rumunii*, skarga nr 124/04, § 57–60.

gnięciem umarzającym postępowanie, nie stanowi naruszenia art. 6 ust. 2 EKPC. Stanowisko Trybunału jest w pełni uzasadnione. Przeciwny pogląd prowadziłby bowiem do związania sądu cywilnego każdym wyrokiem sądu karnego, a w konsekwencji uniemożliwiłby poszkodowanym dochodzenie roszczeń odszkodowawczych na podstawie przepisów prawa cywilnego, co stanowiłoby istotne ograniczenie prawa do sądu.

3. ZNACZENIE JĘZYKA UŻYTEGO PRZEZ SĄD KRAJOWY

O ile samo zasądzenie przez sąd cywilny odszkodowania za szkodę wyrządzoną czynem niedozwolonym, który może wypełniać znamiona przestępstwa, niezależnie od sposobu zakończenia postępowania karnego, nie prowadzi do naruszenia zasady domniemania niewinności, o tyle z orzecznictwa Trybunału wynika, że w sprawach dotyczących przestrzegania zasady domniemania niewinności język użyty przez decydenta będzie miał decydujące znaczenie dla oceny zgodności decyzji i jej uzasadnienia z art. 6 ust. 2 EKPC. Zdaniem ETPC, jeżeli krajowe rozstrzygnięcie w sprawie, która nie dotyczy „oskarżenia karnego”, zawierałoby stwierdzenia przypisujące odpowiedzialność karną osobie, w stosunku do której nie wydano prawomocnego wyroku skazującego, może to wywoływać wątpliwości na gruncie art. 6 ust. 2 Konwencji. Jednocześnie nie ma znaczenia, że sformułowania dotyczące popełnienia przestępstwa znajdują się w części motywacyjnej, a nie dyspozytywnej orzeczenia²⁴.

W kontekście przytoczonego na wstępie poglądu Sądu Najwyższego, na szczególną uwagę zasługują te sprawy, w których, z uwagi na charakter czynu, skarżącemu groziła na gruncie prawa krajowego odpowiedzialność zarówno karna, jak i cywilna. Za sytuację, w której z uwagi na język użyty przez sądy krajowe zaistniał wyraźny związek między sprawą karną a postępowaniem odszkodowawczym, Trybunał uznał okoliczności przytaczanej już sprawy *Y. przeciwko Norwegii*²⁵. Sąd pierwszej instancji uznał skarżącego za winnego między innymi przestępstwa zabójstwa oraz napaści na tle seksualnym. Jednocześnie nałożył na skarżącego obowiązek zapłaty odszkodowania na rzecz rodziców pokrzywdzonej. Sąd drugiej instancji uniewinnił skarżącego od zarzucanego mu czynu. Natomiast w odrębnym rozstrzygnięciu, utrzymał wyrok sądu pierwszej instancji w zakresie zasądzającym odszkodowanie, wskazując w uzasadnieniu, że na podstawie całokształtu materiału dowodowego, uznał za „wyraźnie prawdopodobne”, że skarżący popełnił zarzucane mu przestępstwo. Trybunał stanął na stanowisku, że sąd krajowy przekroczył granice sądu cywilnego poprzez podanie w wątpliwość prawidłowości rozstrzygnięcia uniewinniającego skarżącego. Na tej podstawie stwierdził istnienie związku pomiędzy sprawą karną a sprawą odszkodowawczą i uznał, że doszło do naruszenia konwencyjnej zasady domniemania niewinności. Co warto podkre-

²⁴ A. Lach, *Glosa do wyroku ETPC w sprawie Diacenco przeciwko Rumunii z 7 lutego 2012 roku, skarga nr 1245/04*, „*Studia Iuridica Toruniensia*” 2014, t. 14, s. 403.

²⁵ Wyrok ETPC z 11 lutego 2003 r. w sprawie *Y. przeciwko Norwegii*, skarga nr 56568/00.

ślenia, zgodnie z prawem norweskim roszczenie cywilne może być dochodzone w ramach procesu karnego, pod warunkiem, że wynika ono z tego samego stanu faktycznego. Może być również dochodzone w odrębnym postępowaniu. Jednocześnie sąd rozpoznający roszczenie odszkodowawcze jest uprawniony do wydania rozstrzygnięcia w przedmiocie zgłoszonych roszczeń cywilnych niezależnie od tego, czy względem oskarżonego został wydany wyrok uniewinniający, czy wyrok skazujący²⁶. To spowodowało, że w ocenie Trybunału zgłoszone w toku postępowania karnego roszczenie odszkodowawcze nie było postrzegane jako „zarzut karny” w rozumieniu prawa krajowego. Dlatego też ETPC badał kwestię istnienia ewentualnego związku między sprawą karną a sprawą cywilną, która uzasadniałaby rozszerzenie zakresu stosowania art. 6 ust. 2 EKPC, tak jak by to uczynił również w sytuacji zainicjowania samodzielnego postępowania cywilnego.

Z podobnymi okolicznościami Trybunał zmierzył się w sprawie *Diacenco przeciwko Rumunii*²⁷. W sprawie tej sąd pierwszej instancji (sąd rejonowy) uniewinnił skarżącego od zarzutu spowodowania wypadku komunikacyjnego. Jednocześnie oddalił powództwo cywilne, z którym wystąpił jeden z pokrzywdzonych. Rozstrzygnięcie to zostało utrzymane w mocy przez sąd odwoławczy (sąd okręgowy). Natomiast sąd apelacyjny, uwzględnił kolejny środek zaskarżenia (recurs) wniesiony przez pokrzywdzonego i zasądził na jego rzecz kwotę odszkodowania dochodzoną powództwem cywilnym. Jednocześnie utrzymał w mocy wyrok uniewinniający wydany przez sąd rejonowy oraz wyrok sądu okręgowego. W uzasadnieniu rozstrzygnięcia sąd apelacyjny wskazał, że skarżący „jest winny przestępstwa, o popełnienie którego został prawidłowo oskarżony”, a fakt uniewinnienia go od zarzucanego mu czynu pozostaje bez znaczenia z punktu widzenia odpowiedzialności cywilnej. Język użyty przez sąd krajowy przesadził o stwierdzeniu naruszenia konwencyjnej zasady domniemania niewinności²⁸.

Sąd krajowy powinien zachować szczególną ostrożność przy formułowaniu uzasadnienia wyroku cywilnego nie tylko po uprawomocnieniu się wyroku uniewinniającego, lecz również po umorzeniu postępowania karnego i to także w sytuacji, w której decyzja o umorzeniu zapadła po wydaniu nieprawomocnego wyroku skazującego. W sprawie *Pasquini przeciwko San Marino*²⁹ skarżący został uznany za winnego popełnienia zarzucanych mu przestępstw przez sąd pierwszej instancji. Sąd drugiej instancji umorzył postępowanie karne z powodu przedawnienia karalności zarzucanych mu czynów. Trybunał stanął na stanowisku, że twierdzenia sądu, który orzekał w przedmiocie odszkodowania, wskazujące, że zachowanie skarżącego wypełniło znamiona czynów, o które został oskarżony, oraz że nie było wątpliwości co do istnienia umyślnego zamiaru po jego stronie, były zbyt daleko idące i rów-

²⁶ Por. wyrok z 11 lutego 2003 r. w sprawie *Y. przeciwko Norwegii*, skarga nr 56568/00, § 22–23.

²⁷ Wyrok ETPC z 7 lutego 2012 r. w sprawie *Diacenco przeciwko Rumunii*, skarga nr 124/04.

²⁸ Ibidem, § 56–65.

²⁹ Wyrok ETPC z 20 października 2020 r. w sprawie *Pasquini przeciwko San Marino*, skarga nr 23349/17.

noznaczne ze stwierdzeniami przypisującymi mu odpowiedzialność karną³⁰. Warto jednak odnotować, że w wyroku w sprawie *Allen przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* Trybunał dostrzegł, że w rozstrzygnięciu w sprawie *Sekanina przeciwko Austrii* wprowadzono rozróżnienie między sprawami, w których postępowanie karne zostało umorzone a tymi, w których wydano prawomocny wyrok uniewinniający, wyjaśniając, że wyrażanie podejrzeń co do niewinności oskarżonego jest dopuszczalne, dopóki postępowanie karne nie zakończy się wydaniem orzeczenia co do istoty oskarżenia, ale nie jest już dopuszczalne powoływanie się na takie podejrzania po uprawomocnieniu się wyroku uniewinniającego³¹. W ocenie Trybunału, wydaje się, że w ten sposób ETPC dążył do ograniczenia zasady wynikającej ze sprawy *Minelli przeciwko Szwajcarii*, w którym stanął na stanowisku, że „domniemanie niewinności zostanie naruszone, jeżeli bez uprzedniego udowodnienia oskarżonemu winy zgodnie z prawem, a w szczególności bez możliwości skorzystania z prawa do obrony, orzeczenie sądowe dotyczące oskarżonego odzwierciedla opinię, że jest on winny. Może to mieć miejsce nawet przy braku formalnego stwierdzenia. Wystarczy, że istnieje pewne rozumowanie sugerujące, że sąd uważa oskarżonego za winnego”³². Sprawa ta dotyczyła kwestii obciążenia skarżącego kosztami postępowania zakończonego umorzeniem z powodu przedawnienia karalności zarzucanego mu czynu. Analiza orzecznictwa ETPC w powyższym zakresie prowadzi do wniosku, że w wypadku wydania wyroku uniewinniającego do pogwałcenia zasady domniemanie niewinności może dojść skutek wyrażenia przez sąd krajowy „podejrzeń co do niewinności oskarżonego”, zaś w przypadku umorzenia postępowania karnego, wówczas gdy rozstrzygnięcie krajowe „odzwierciedla opinię, że oskarżony jest winny”. Drugi z tych standardów powinien również znaleźć zastosowanie do postępowania cywilnego prowadzonego także wtedy, gdy postępowanie karne nie zostało wszczęte. Na tle zasygnalizowanej już kwestii braku podstaw do różnicowania sytuacji osób przeciwko którym wszczęto postępowanie karne oraz osób, przeciwko którym takiego postępowania nie wszczęto, warto zauważyć, że osoba, wobec której nie wszczęto postępowania karnego nigdy nie miała możliwości skorzystania z prawa do obrony w procesie karnym, które może mieć decydujący wpływ na ostateczne rozstrzygnięcie sprawy karnej. Posłużenie się stwierdzeniami przypisującymi odpowiedzialność karną osobie, wobec której nie wydano prawomocnego wyroku skazującego, w każdym przypadku powinno wywoływać wątpliwości na gruncie art. 6 ust. 2 EKPC.

Jednocześnie Trybunał dostrzeżę, że w pewnych przypadkach przesłanki odpowiedzialności cywilnej mogą częściowo pokrywać się z przesłankami odpowiedzialności karnej, dopuszczając możliwość posłużenia się sformułowaniami, które występują i w prawie karnym, i w prawie cywilnym. Tytułem przykładu,

³⁰ Wyrok ETPC z 20 października 2020 r. w sprawie *Pasquini przeciwko San Marino*, skarga nr 23349/17, § 64.

³¹ Wyrok Wielkiej Izby ETPC z 12 lipca 2013 r. w sprawie *Allen Przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 25424/09, § 122; wyrok ETPC z 25 sierpnia 1993 r. w sprawie *Sekanina przeciwko Austrii*, skarga nr 13126/87, § 30.

³² Wyrok ETPC z 25 marca 1983 r. w sprawie *Minelli przeciwko Szwajcarii*, skarga nr 8660/79, § 37.

w wyroku w sprawie *N.A. przeciwko Norwegii* ETPC uznał, że posłużenie się przez sąd krajowy między innymi sformułowaniami „przemoc” i „złe traktowanie” nie podważyło wydanego uprzednio wyroku uniewinniającego, lecz służyło uzasadnieniu rozstrzygnięcia zasądzającego odszkodowanie³³. W omawianym kontekście należy również bliżej przyjrzeć się sprawie *Papageorgiou przeciwko Grecji*³⁴. Skarżący brał udział jako kierowca w wypadku komunikacyjnym, w wyniku którego ranny został pasażer jego pojazdu. Ostatecznie został uniewinniony od zarzutu popełnienia przestępstwa, polegającego na prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu. W związku ze zdarzeniem, pasażer zainicjował postępowanie odszkodowawcze przeciwko skarżącemu i towarzystwu ubezpieczeniowemu, w którym ubezpieczony był pojazd skarżącego. W odpowiedzi, towarzystwo ubezpieczeniowe wystąpiło z powództwem przeciwko skarżącemu, domagając się ustalenia, że skarżący powinien zwrócić towarzystwu równowartość ewentualnie wypłaconego na rzecz pasażera odszkodowania. Ubezpieczyciel wskazał, że umowa ubezpieczenia zawarta ze skarżącym wykluczała odpowiedzialność ubezpieczyciela za szkody powstałe w związku z prowadzeniem pojazdu pod wpływem alkoholu. Sąd krajowy, opierając się między innymi na pomiarach alkoholu w wydychanym powietrzu, ostatecznie uwzględnił powództwo poszkodowanego oraz jednocześnie przychylił się do stanowiska towarzystwa ubezpieczeniowego i uznał, że przysługuje mu regres ubezpieczeniowy w stosunku do skarżącego. Trybunał przyjął, że wbrew twierdzeniom skarżącego, ubezpieczyciel miał prawo powołać się na klauzulę wyłączenia, niezależnie od tego, czy pozwany został skazany, czy też, jak w tym przypadku, uniewinniony od popełnienia zarzucanego mu czynu. Wprawdzie sąd krajowy użył sformułowania „prowadził pojazd pod wpływem alkoholu”, który znane jest prawu karnemu, jednak, jak zauważył Trybunał, wyrażenie to nie jest zarezerwowane dla sfery prawnokarnej. Kwestie związane z obowiązywaniem umowy ubezpieczenia zostały w tym przypadku ustalone na podstawie zasad właściwych dla prawa cywilnego, nie zaś prawa karnego, a sąd cywilny nie posłużył się sformułowaniami sugerującymi ustalenie odpowiedzialności karnej. To przesądziło o braku naruszenia art. 6 ust. 2 EKPC³⁵.

³³ Wyrok ETPC z 18 grudnia 2014 r. w sprawie *N.A. przeciwko Norwegii*, skarga nr 27473/11, § 48. Wydaje się, że orzecznictwo strasburskie ewoluowało w tym zakresie. W wyroku w sprawie *Orr przeciwko Norwegii* Trybunał dopatrywał się naruszenia zasady domniemania niewinności w sytuacji, w której sąd krajowy, na potrzeby ustalenia odpowiedzialności odszkodowawczej, posłużył się pojęciem „przemoc”. W ocenie Trybunału użycie tego pojęcia przez sąd krajowy mogło nie mieć wyłącznie cywilnego charakteru, lecz w konkretnym kontekście nadało jego rozumowaniu cechy prawnokarne, wykraczające poza kompetencje sądu cywilnego (wyrok z 15 maja 2008 r., skarga nr 31283/04, § 50–55).

³⁴ Wyrok ETPC z 10 grudnia 2020 r. w sprawie *Ilias Papageorgiou przeciwko Grecji*, skarga nr 44101/13.

³⁵ *Ibidem*, § 54–56.

4. CHARAKTER I KONTEKST POSTĘPOWANIA

W sprawach dotyczących przestrzegania zasady domniemania niewinności, język użyty przez sąd krajowy orzekający o odpowiedzialności cywilnej będzie miał zasadniczo decydujące znaczenie przy ocenie zgodności z art. 6 ust. 2 EKPC. Jednak, zwłaszcza w najnowszym orzecznictwie, Trybunał zwraca uwagę, że użycie niefortunnego języka może nie być równoznaczne ze stwierdzeniem winy w rozumieniu prawa karnego. W pewnych przypadkach, w ocenie Trybunału, niezbędne jest przyjrzenie się dodatkowo charakterowi i kontekstowi danego postępowania. Orzecznictwo Trybunału dostarcza kilku przykładów, w których nie stwierdzono naruszenia art. 6 ust. 2 EKPC, mimo że język użyty przez krajowe sądy został przez niego skrytykowany³⁶. Na tym tle na uwagę zasługują okoliczności sprawy *Fleischner przeciwko Niemcom*³⁷. Skarżący został oskarżony o przestępstwo bezprawnego pozbawienia wolności, do którego miało dojść po tym, jak pokrzywdzony rzekomo nie wywiązał się ze swoich zobowiązań umownych. Po zdarzeniu pokrzywdzony wykonał przelew na kwotę w wysokości 75 000 euro na konto bankowe jednego ze współoskarżonych. Ostatecznie sąd karny umorzył postępowanie względem skarżącego. Niezależnie od postępowania karnego pokrzywdzony wytoczył powództwo cywilne przeciwko skarżącemu i czterem współoskarżonym, domagając się kwoty w wysokości 1 880,20 euro tytułem zwrotu wynagrodzenia adwokata, który podjął się odzyskania kwoty 75 000 euro. Sąd krajowy uwzględnił powództwo. W ramach podstawy prawnej wyroku przywołał natomiast odpowiedni artykuł kodeksu cywilnego, który stanowi podstawę dochodzenia roszczeń z tytułu czynu niedozwolonego, polegającego na bezprawnym wyrządzeniu szkody na życiu, ciele, zdrowiu, wolności, mieniu lub innym prawie (art. 823 niemieckiego kodeksu cywilnego), stwierdzając jednocześnie, że oskarżeni wypełnili znamiona przestępstw polegających na bezprawnym pozbawieniu wolności z art. 239 oraz bezprawnego stosowania przymusu z art. 240 niemieckiego kodeksu karnego. W swoim rozstrzygnięciu Trybunał powtórzył, że sąd cywilny powinien zachować szczególną ostrożność przy formułowaniu uzasadnienia wyroku cywilnego po umorzeniu postępowania karnego. Jednakże, biorąc pod uwagę charakter i kontekst postępowania cywilnego w przedmiotowej sprawie, jak również utrwalone w prawie krajowym znaczenie i skutek użytych konkretnych terminów prawnych, Trybunał uznał, że ustalenie odpowiedzialności cywilnej nie było sprzeczne z zasadą domniemania niewinności. Zdaniem Trybunału sformułowanie o wypełnieniu znamion przestępstw nie było równoznaczne ze stwierdzeniem winy w rozumieniu prawa karnego, lecz sąd krajowy poddał ocenie wyłącznie pewne elementy przepisu karnego, które mogą stanowić podstawę zarówno odpowiedzialności karnej, jak i cywilnej. Odnosząc się natomiast do charakteru postępowania, Trybunał zwrócił ponadto uwagę, że odpowiedzialność cywilna powstała przede wszystkim z powodu odmowy zrekompensovania wynagrodzenia adwokata, poniesionego w celu odzyskania 75 000 euro.

³⁶ Zob. np. wyrok ETPC z 27 marca 2014 r. w sprawie *Müller przeciwko Niemcom*, skarga nr 54963/08, § 46 i 54.

³⁷ Wyrok ETPC z 3 października 2019 r. w sprawie *Fleischner przeciwko Niemcom*, skarga nr 61985/12.

Powód nie domagał się natomiast odszkodowania za pozbawienie go wolności oraz zastosowany względem niego przymus. Roszczenie o odszkodowanie nie opierało się zatem na dokładnie tych samych faktach, w odniesieniu do których postępowanie karne przeciwko skarżącemu zostało umorzone³⁸.

Do kontekstu i charakteru postępowania Trybunał odniósł się również w sprawie *Milachikj przeciwko Macedonii*³⁹. Skarżący wszczął postępowanie cywilne przeciwko Urzędowi Celnemu, domagając się odszkodowania za utratę wartości samochodu zabezpieczonego w toku postępowania o wykroczenie celne, które ostatecznie zostało umorzone z powodu przedawnienia karalności wykroczenia. Sądy krajowe oddaliły powództwo, wskazując między innymi, że postępowanie w sprawie wykroczenia przeciwko skarżącemu zostało umorzone z powodu przedawnienia, a nie z powodu niepełnienia przestępstwa. Zabezpieczenie pojazdu miało zatem podstawę prawną. Wprawdzie język użyty przez sądy krajowe został przez Trybunał uznany za niefortunny, to jednak w jego ocenie roszczenie odszkodowawcze skarżącego było rozpatrywane w innym kontekście niż postępowanie w sprawie o wykroczenie, nie stanowiło ani uzupełnienia postępowania w sprawie wykroczenia, ani jego kontynuacji. Ponadto sądy cywilne podjęły rozstrzygnięcie na podstawie wszystkich dostępnych dowodów, które zostały im przedstawione oraz wszystkich faktów, które uznały za istotne w danych okolicznościach i stwierdziły, że skarżący nie wywiązał się należycie ze spoczywającego na nim ciężaru dowodu w postępowaniu cywilnym. Na tej podstawie Trybunał uznał, że język użyty przez sądy krajowe, postrzegany z punktu widzenia charakteru i kontekstu postępowania cywilnego, nie mógł być racjonalnie odczytany jako potwierdzenie odpowiedzialności karnej skarżącego⁴⁰.

Przytoczone w przywołanych wyrokach stanowisko Trybunału budzi zasadnicze zastrzeżenia i wydaje się, że pozostaje w sprzeczności z jego orzecnictwem dotyczącym zakresu zastosowania art. 6 ust. 2 EKPC. Niezależnie od kontekstu i charakteru postępowania, posłużenie się przez sąd cywilny sformułowaniami wychodzącymi poza zakres prawa cywilnego, które wskazują na sprawstwo skarżącego mimo braku prawomocnego wyroku skazującego, powinno być oceniane jednoznacznie jako naruszenie zasady domniemania niewinności. W podobny sposób do tej kwestii podeszli sędziowie Mits, Yudkivska oraz Hüseyinov, którzy w zgłoszonym zdaniu odrębnym w sprawie *Milachikj przeciwko Macedonii* stanęli na stanowisku, że sądy krajowe dopuściły się naruszenia art. 6 ust. 2 EKPC⁴¹.

Jednocześnie warto zauważyć, że Trybunał dopuścił możliwość posłużenia się niefortunnym językiem w postępowaniach, które nie dotyczyły odpowiedzialności cywilnej za czyn wywołujący skutki zarówno w prawie karnym, jak i w sferze stosunków prawa cywilnego. Trybunał przyjął bardziej restrykcyjne stanowisko w sprawach, w których rozstrzygana była kwestia odpowiedzialności cywilnej skarżących za czyn, który mógł wypełniać znamiona przestępstwa. W tym kontekście,

³⁸ Wyrok ETPC z 3 października 2019 r. w sprawie *Fleischner przeciwko Niemcom*, skarga nr 61985/12, § 62–69.

³⁹ Wyrok ETPC z 14 października 2021 r. w sprawie *Milachikj przeciwko Macedonii*, skarga nr 44773/16.

⁴⁰ *Ibidem*, § 31–40.

⁴¹ *Ibidem*, § 11–15 zdania odrębnego.

obok przywołanych już rozstrzygnięć, warto przytoczyć sprawy *Agapov przeciwko Rosji*⁴² oraz *Farzaliyev przeciwko Azerbejdżanowi*⁴³, w których ETPC nawiązał do argumentacji wyrażonej w wyroku *Fleischner przeciwko Niemcom*. W pierwszej z nich organ podatkowy wystąpił z powództwem przeciwko skarżącemu, domagając się odszkodowania za szkodę spowodowaną popełnionym przez niego przestępstwa polegającym na uchyleniu się od opodatkowania, po tym jak odmówiono wszczęcia postępowania karnego z powodu upływu terminu przedawnienia karalności czynu. Sąd krajowy uwzględnił powództwo, wskazując, że skarżący „popełnił czyny zabronione z zamiarem przestępczym w celu uniknięcia zapłaty podatków”. W drugiej ze spraw sąd krajowy uwzględnił powództwo wniesione przeciwko skarżącemu i innym osobom o zapłatę odszkodowania na rzecz państwa za defraudację środków publicznych, której rzekomo mieli się dopuścić. Postępowanie cywilne zostało wszczęte po umorzeniu postępowania karnego z powodu przedawnienia. Mimo to sąd rozpoznający powództwo stwierdził, że dochodzona pozwem kwota została zdefraudowana, a szkoda została „wyrządzona w wyniku przestępstwa”. W sprawach tych Trybunał uznał, że sformułowania użyte przez krajowe sądy cywilne, które uwzględniły roszczenia cywilne skierowane przeciwko skarżącym, nie były jedynie niefortunne. Stwierdzenia te wyrażały opinię sądów, że skarżący dopuścili się popełnienia przestępstw, mimo że nie wydano wobec nich wyroku skazującego z powodu przedawnienia karalności. Po zbadaniu kontekstu postępowań krajowych, Trybunał nie dopatrywał się uzasadnienia dla doboru słów dokonanego przez sądy krajowe⁴⁴. Prowadzi to do wniosku, że nawet badając kontekst i charakter postępowania cywilnego, w którym posłużono się sformułowaniami sugerującymi odpowiedzialność karną skarżących, mimo braku wyroku stwierdzającego ich winę, ocena doboru takich słów w sprawach dotyczących odpowiedzialności cywilnej za czyn, który może wypełniać znamiona przestępstwa, powinna być negatywna, a w konsekwencji skutkować stwierdzeniem naruszenia art. 6 ust. 2 EKPC. W takich sprawach sądy cywilne powinny orzekać w przedmiocie roszczeń cywilnych wyłącznie na podstawie przepisów prawa czynów niedozwolonych, traktując ewentualnych sprawców tych czynów jako osoby niewinne w świetle prawa karnego.

5. BRAK PRAWOMOCNEGO WYROKU SKAZUJĄCEGO A MOŻLIWOŚĆ ZASTOSOWANIA ART. 4421 § 2 K.C.

W świetle przywołanego standardu, przyjętego przez ETPC na gruncie art. 6 ust. 2 EKPC, sąd cywilny jest uprawniony do orzekania w przedmiocie odpowiedzialności odszkodowawczej z tytułu czynu niedozwolonego, który mógł wypełniać znamiona przestępstwa, niezależnie od wszczęcia i sposobu zakończenia postępowania

⁴² Wyrok ETPC z 6 października 2020 r. w sprawie *Agapov przeciwko Rosji*, skarga nr 52464/15.

⁴³ Wyrok ETPC z 28 maja 2020 r. w sprawie *Farzaliyev przeciwko Azerbejdżanowi*, skarga nr 29620/07.

⁴⁴ Wyrok ETPC z 6 października 2020 r. w sprawie *Agapov przeciwko Rosji*, skarga nr 52464/15, § 38–45; wyrok ETPC z 28 maja 2020 r. w sprawie *Farzaliyev przeciwko Azerbejdżanowi*, skarga nr 29620/07, § 64–69.

karnego. Wątpliwości budzi natomiast możliwość samodzielnego ustalenia przez sąd cywilny, niepopartego prawomocnym wyrokiem sądu karnego, stwierdzającym winę, że czyn niedozwolony jest przestępstwem, w tym również na potrzeby zastosowania art. 442¹ § 2 k.c.

Zgodnie z utrwaloną definicją przestępstwa, jest nim „czyn (działanie lub zaniechanie) człowieka, zabroniony przez ustawę pod groźbą kary jako zbrodnia lub występki, zawiniony umyślnie lub nieumyślnie oraz społecznie szkodliwy w stopniu wyższym niż znikomy”⁴⁵. W wypadku braku wyroku stwierdzającego winę, ustalenie wystąpienia szkody „wynikłej ze zbrodni lub występków” w rozumieniu art. 442¹ § 2 k.c., na potrzeby zastosowania wydłużonego terminu przedawnienia czynu niedozwolonego, wymaga zatem posłużenia się terminologią znaną prawu karnemu, wskazującą wyraźnie na sprawstwo i winę konkretnej osoby⁴⁶, wykraczającą poza sformułowania, które znane są prawu cywilnemu. Dostrzega to zresztą sam Sąd Najwyższy, który w orzecznictwie dotyczącym zakresu zastosowania art. 442¹ § 2 k.c. wprost wskazuje, że ustalenie przez sąd cywilny, iż czyn niedozwolony jest przestępstwem wymaga zastosowania reguł prawa karnego, co oznacza konieczność ustalenia znamion przedmiotowych i podmiotowych przestępstwa⁴⁷. Sąd cywilny jest więc zmuszony do posłużenia się językiem świadczącym o przypisaniu przestępstwa osobie, w stosunku do której nie wydano prawomocnego wyroku stwierdzającego jej winę. Biorąc pod uwagę charakter i kontekst postępowań, w których w grę wchodzi zastosowanie art. 442¹ § 2 k.c., sformułowania używane przez sądy cywilne na potrzeby wykazania popełnienia zbrodni bądź występków nie powinny być postrzegane jedynie w kategorii „niefortunnych” w rozumieniu orzecznictwa ETPC. Dokonana przez Trybunał ocena języka użytego przez sądy krajowe, w sprawach w których rozstrzygana była kwestia odpowiedzialności cywilnej skarżących za czyn, który mógł wypełniać znamiona przestępstwa, była bardziej restrykcyjna. Wykroczenie w takich przypadkach poza ramy sformułowań znanych prawu cywilnemu prowadziło do stwierdzenia naruszenia art. 6 ust. 2 EKPC w ramach ustalonego przez Trybunał drugiego aspektu ochrony zagwarantowanego instytucją domniemania niewinności, obejmującego poszanowanie niewinności określonej osoby po wydaniu przez sąd karny w jej sprawie rozstrzygnięcia innego niż wyrok skazujący.

W świetle przytoczonego standardu konwencyjnego należy zatem dojść do wniosku, że dopóki wina konkretnej osoby nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu karnego, dopóty sąd cywilny nie jest uprawniony do samodzielnego ustalenia, na potrzeby zastosowania art. 442¹ § 2 k.c., że czyn niedozwolony, którego dopuściła się ta osoba, jest przestępstwem. Przypisanie w takich przypadkach określonej osobie przestępstwa, mimo braku prawomocnego wyroku sądu karnego

⁴⁵ L. Gardocki, *Pojęcie przestępstwa i podziały przestępstw w polskim prawie karnym*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2013, nr 2 s. 30.

⁴⁶ Z uwagi na ramy przedmiotowego opracowania, poświęconego standardowi wynikającemu z zasady domniemania niewinności w ujęciu konwencyjnym, poza zakresem rozważań pozostawiono problematykę możliwości zastosowania art. 442¹ § 2 k.c. w sytuacji, w której sprawcy nie ustalono – zob. np. uchwała SN (7) z 29.10.2013 r., III CZP 50/13, OSNC 2014, Nr 4, poz. 35.

⁴⁷ Zob. np. wyrok SN z 5.02.2021 r., V CSKP 25/21, LEX nr 3181379.

stwierdzającego winę tej osoby, powinno być rozpatrywane w kategoriach naruszenia zasady domniemania niewinności wyrażonej w art. 6 ust. 2 EKPC. Dotyczy to zarówno sytuacji, w której doszło do wydania wyroku uniewinnającego w postępowaniu karnym, jak i w sytuacji, w której postępowanie karne zostało umorzone albo go nie wszczęto. W tym kontekście wątpliwości budzi również stwierdzenie popełnienia przestępstwa i zastosowanie wydłużonego terminu przedawnienia dla biegu roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym w przypadku umorzenia postępowania karnego ze względu na niepoczytalność sprawcy⁴⁸. Wówczas dochodzi wszak do przypisania przez sąd karny określonej osobie sprawstwa, nie dochodzi jednak do stwierdzenia winy. Tymczasem do przełamania zasady domniemania niewinności, również na gruncie literalnego brzmienia art. 6 ust. 2 EKPC, konieczne jest stwierdzenie winy, co, jak się wydaje, prowadzi do wniosku, że umorzenie postępowania karnego z powodu niepoczytalności sprawcy nie uprawnia sądu cywilnego do ustalenia popełnienia przestępstwa na potrzeby zastosowania wydłużonego terminu przedawnienia roszczenia z czynu niedozwolonego. Na marginesie prowadzonych rozważań, możliwość ustalenia przez sąd cywilny popełnienia przestępstwa w przypadku zaistnienia przesłanki wyłączającej na gruncie prawa karnego winę, prowadziłyby do nadania pojęciom użytym w art. 442¹ § 2 k.c. innych znaczeń niż w prawie karnym, co pozostawałoby w sprzeczności z zasadą jednolitej wykładni prawa i zachowania jego spójności⁴⁹. Z odmienną sytuacją mamy natomiast do czynienia w wypadku wydania wyroku warunkowo umarzającego postępowanie. W doktrynie powszechnie przyjmuje się, że wyrok warunkowo umarzający postępowanie obala domniemanie niewinności, łączy się bowiem z przypisaniem czynu i ustaleniem winy⁵⁰. Wprawdzie na gruncie art. 11 k.p.c. sąd cywilny nie jest związany prawomocnym wyrokiem warunkowo umarzającym postępowanie, jednak skoro wyrok ten przełamuje zasadę domniemania niewinności, należy przyjąć, że posłużenie się sformułowaniami przypisującymi przestępstwo osobie, względem której taki wyrok został wydany, pozostaje poza zakresem art. 6 ust. 2 EKPC.

Na koniec ponownie należy zauważyć, że Sąd Najwyższy, dopuszczając możliwość samodzielnego ustalenia przez sąd cywilny, że czyn niedozwolony jest przestępstwem kierował się najczęściej interesem osób poszkodowanych, które doznały poważnych szkód na osobie. Mając to na uwadze, ustawodawca powinien rozważyć zmianę art. 442¹ § 2 k.c., polegającą na wyeliminowaniu z treści

⁴⁸ Zob. np. chwała SN(7) z 25.05.2018 r., III CZP 108/17, OSNC 2018, nr 12, poz. 111.

⁴⁹ Szerzej na ten temat zob. A. Grochowska-Wasilewska, *Zakład ubezpieczeń jako podmiot uważany za pokrzywdzonego w procesie karnym*, Warszawa 2021, s. 229.

⁵⁰ Zob. np. A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1976, s. 274; A. Tęcza-Paciorek, *Zasada domniemania niewinności w Polskim procesie karnym*, Warszawa 2012, s. 245–254. Odmienne stanowisko wyraził Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 16 maja 2000 r., P 1/99, OTK 2000, Nr 4, poz. 111, które zapadło przed nowelizacją 342 k.p.k., na podstawie którego sąd mógł warunkowo umorzyć postępowanie postanowieniem wydanym w toku postępowania przejściowego. Po wejściu w życie Ustawy z dnia 10.1.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. z 2003 r., nr 17, poz. 155) orzeczenie warunkowo umarzające postępowanie może wydać wyłącznie sąd, w formie wyroku. Celem tej zmiany było dostosowanie przepisów k.p.k. do art. 42 ust. 3 Konstytucji RP, zgodnie z którym każdego uważa się za niewinnego dopóty, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu.

przepisu słów „zbrodnia” i „występek”, i objęcie nim czynów niedozwolonych, polegających na uszkodzeniu ciała lub wywołaniu rozstroju zdrowia. Utrzymanie treści przedmiotowego przepisu w obowiązującym brzmieniu może zachęcać sądy krajowe do powielania dotychczasowego stanowiska Sądu Najwyższego i w konsekwencji, w związku z przypisaniem konkretnej osobie przestępstwa, prowadzić do stwierdzenia przez ETPC naruszenia przez Polskę Konwencji.

BIBLIOGRAFIA

- Gardocki L., *Pojęcie przestępstwa i podziały przestępstw w polskim prawie karnym*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2013, nr 2.
- Garlicki L. (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Tom I. Komentarz do artykułów 1–18*, Warszawa 2010.
- Grochowska-Wasilewska A., *Zakład ubezpieczeń jako podmiot uważany za pokrzywdzonego w procesie karnym*, Warszawa 2021.
- Jasiński W., *Prawo do nieobciążania się w procesie karnym w świetle standardów strasburskich*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 7–8.
- Kruszyński P., *Zasada domniemania niewinności w świetle najnowszego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2003, nr 2.
- Lach A., *Glosa do wyroku ETPC w sprawie Diacenco przeciwko Rumunii z 7 lutego 2012 roku, skarga nr 1245/04*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2014, t. 14.
- Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1976.
- Reid K., *A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*, Londyn 2012.
- Tęcza-Paciorek A., *Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012.
- Vitkauskas D., Dikov G., *Protecting the Right to a Fair Trial Under the European Convention on Human Rights*, Strasbourg 2017.
- Warciański M., *Przedawnienie roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej przez nieznanego sprawcę wypadku komunikacyjnego wobec Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego*, „Przegląd Sądowy” 2015, nr 10, s. 9.

MOŻLIWOŚĆ SAMODZIELNEGO USTALENIA PRZEZ SĄD CYWILNY, ŻE CZYN NIEDOZWOLONY JEST PRZESTĘPSTWEM – UWAGI NA TLE ORZECZNICTWA EUROPEJSKIEGO TRYBUNAŁU PRAW CZŁOWIEKA DOTYCZĄCEGO DOMNIEMANIA NIEWINNOŚCI

Streszczenie

Zgodnie z ugruntowanym orzecznictwem Sądu Najwyższego, sąd cywilny jest uprawniony do samodzielnego ustalenia, czy czyn niedozwolony stanowi przestępstwo, nawet w przypadku braku prawomocnego wyroku skazującego. Pogląd ten został wyrażony przez Sąd Najwyższy na potrzeby stosowania na podstawie art. 442¹ § 2 k.c. wydłużonego terminu przedawnienia roszczeń z tytułu czynów niedozwolonych stanowiących przestępstwo. Stanowisko Sądu Najwyższego budzi wątpliwości na gruncie zasady domniemania niewinności. Celem niniejszego artykułu jest w pierwszej kolejności przedstawienie standardu dotyczącego zakresu obowiązywania domniemania niewinności w postępowaniu cywilnym, wykreowanego przez Europejski Trybunał Praw Człowieka na gruncie art. 6 ust. 2 EKPC, zgodnie z którym każ-

dego oskarżonego o popełnienie czynu zagrożonego karą uważa się za niewinnego do czasu udowodnienia mu winy zgodnie z ustawą. Następnie jest nim ocena zgodności przyjętego przez Sąd Najwyższy poglądu dotyczącego możliwości zastosowania art. 442¹ § 2 k.c. również w sytuacji braku prawomocnego wyroku sądu karnego, stwierdzającego winę konkretnej osoby, przez pryzmat standardu konwencyjnego.

Słowa kluczowe: zasada domniemania niewinności, Europejski Trybunał Praw Człowieka, przestępstwo, czyn niedozwolony, termin przedawnienia roszczeń z czynów niedozwolonych

THE POSSIBILITY FOR A CIVIL COURT TO INDEPENDENTLY DETERMINE THAT A TORT IS A CRIME – COMMENTS IN THE LIGHT OF CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS REGARDING PRESUMPTION OF INNOCENCE

Summary

According to the well-established Supreme Court's case law, the civil court is entitled to determine independently whether a tort constitutes a criminal offence even in the absence of a final judgement of conviction. This opinion was expressed by the Supreme Court for the purpose of applying the extended limitation period under Article 442¹ § 2 of the Civil Code for claims for a tort that is a crime. The Supreme Court's statement raises doubts on the grounds of the presumption of innocence. The purpose of this article is firstly to present the standard concerning the scope of the presumption of innocence in civil proceedings, created by the European Court of Human Rights on the basis of Article 6 § 2 of the ECHR, according to which everyone charged with a criminal offence shall be presumed innocent until proved guilty according to law. Then it is the assessment of the compatibility of the Supreme Court's opinion through the perspective of the Convention standard.

Keywords: presumption of innocence, the European Court of Human Rights, crime, tort, limitation for tort claims

Cytuj jako:

Grochowska-Wasilewska A., *Możliwość samodzielnego ustalenia przez sąd cywilny, że czyn niedozwolony jest przestępstwem – uwagi na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczącego domniemania niewinności*, „Ius Novum” 2022 (16) nr 3, s. 63–78. DOI: 10.26399/iusnovum.v16.3.2022.26/a.grochowska-wasilewska

Cite as:

Grochowska-Wasilewska A. (2022), 'The possibility for a Civil Court to independently determine that a tort is a crime – comments in the light of case law of the European Court of Human Rights regarding presumption of innocence', *Ius Novum* (Vol. 16) 3, 63–78. DOI: 10.26399/iusnovum.v16.3.2022.26/a.grochowska-wasilewska